

БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Гнатюк Ольга Владиславівна (м. Київ, Україна)

Orcid ID 0000-0003-2445-6283

Актуальність. Воєнний стан в країні позначився на усіх сферах нашого життя, значних змін зазнала й освітня галузь, в якій виникло багато проблем, зокрема: забезпечення повноцінного доступу до освіти українським школярам та студентам, створення безпечного середовища для навчання, порушення безперервності освітнього процесу; втрата управлінського освітнього контролю на територіях, що потрапили під тимчасову окупацію або перебувають у зоні активних воєнних дій тощо.

Актуальною залишається проблема створення безпечного освітнього середовища у закладах освіти, адже забезпечення належних умов для здобувачів освіти та педагогічних працівників є першочерговим завданням керівників та засновників шкіл. В першу чергу, увага акцентується на необхідному виконанні діючих нормативних документів у галузі освіти та з питань цивільного захисту, безпеки життєдіяльності, рекомендаціях щодо дій учасників освітнього процесу задля збереження життя та здоров'я.

Аналіз наукових психолого-педагогічних джерел дає право вважати, що психологічна безпека освітнього простору є важливою умовою ефективного й результативного освітнього процесу. Тому сьогодні робить актуальним дослідження безпечного середовища, що максимально сприятиме гармонійному розвитку дитини, становленню її особистості, збереженню її здоров'я і життя.

Мета статті – визначити психологічні аспекти безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. В складних умовах наша країна докладас багато зусиль для забезпечення сталості навчання та викладання, створення безпечних умов для усіх учасників освітнього процесу, підтримки та допомоги тим,

хто був змушений виїхати за кордон або до безпечніших регіонів України, для продовження системних реформ на всіх рівнях освіти. Так, МОН України ухвалило ряд документів стосовно навчання, зокрема таких: наказ МОН від 28.02.2022 № 232 щодо звільнення від проходження державної підсумкової атестації учнів, які завершували здобуття початкової та базової середньої освіти у 2021/2022 н. р., наказ МОН «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні» від 28.03.2022 № 274, спрямований на створення правових підстав для продовження навчання у безпечному середовищі дітей і працевлаштування педагогів, які вимушені змінити місце проживання/навчання через окупацію та активні бойові дії. Загальні питання організації освітнього процесу в закладах освіти регламентовано листом МОН «Про організацію освітнього процесу в умовах військових дій» від 06.03.2022 № 1/3371-22 та ін.

Освітній процес у закладах загальної середньої освіти, відповідно до Рішення обласної військової адміністрації та засновників закладів загальної освіти, може бути організовано за очною, дистанційною формами навчання або їх поєднанням (за змішаним режимом), залежно від можливостей фонду захисних споруд у цих закладах. До початку навчального року всі ОВА визначають придатні форми навчання для своєї області, враховуючи безпекові обставини.

Зауважимо, що, перш за все, безпечними мають бути будівлі шкіл. У кожному закладі освіти потрібне укриття чи інші приміщення, де можна перебувати під час повітряних тривог для зменшення ризиків. У школах з очним чи змішаним навчанням керівники мають подбати про переривання заняття у разі оголошення повітряної тривоги або інших сигналів небезпеки та скерування всіх присутніх у закладі в укриття. Там, у безпечніших умовах заняття можна буде продовжити. Педагогам важливо опанувати основні правила безпечної поведінки та навчити цього дітей, зокрема поведінці в укритті, а також правила поводження з невідомими предметами і пристроями, з мінами та вибухонебезпечними предметами тощо.

Створити безпечне освітнє середовище – одне з першочергових завдань закладу освіти, виконання якого має реалізувати право на безпечні та нешкідливі умови навчання. Тож цим мають займатися керівники закладів освіти, педагогічні працівники, а також батьки учнів та громадськість спільними зусиллями.

Підкреслимо, що сучасне навчання спрямовано на реалізацію Державного стандарту загальної середньої освіти з урахуванням досягнень та викликів за результатами впровадження реформи загальної середньої освіти відповідно до Концепції «Нова українська школа» та згідно з новими вимогами до організації безпечного освітнього середовища [4]. У зв'язку з цим пріоритетності набуває організаційне та психологічне забезпечення таких напрямів освітньої діяльності:

- подолання втрат у навчанні, зумовлених спочатку тривалими карантинами, потім – війною;
- посилення заходів безпеки життєдіяльності;
- просвіта з питань особистої безпеки;
- посилення національно-патріотичного виховання;
- формування громадянської позиції;
- розвиток навичок інформаційної гігієни під час війни;
- психологічна підтримка усіх учасників освітнього процесу;
- психологічний супровід освітнього процесу в умовах воєнного й післявоєнного часу.

Навчальна діяльність через воєнний стан має об'єктивну складність, оскільки значна кількість школярів перебуває в нових умовах навчання, стикаючись при цьому з багатьма труднощами: новий режим життя, незнайомі люди, обстановка, нові речі, іноді відсутність нормальних побутових умов, стосунки з новими учителями та однолітками, (можливе перебування дітей в інших країнах, нерозуміння іноземної мови), засвоєння великої кількості нової інформації, а також для частини учнів ще й перебування під час тривоги в укриттях, бомбосховищах.

Навчальний процес здобувачів освіти в Україні проходить у складних умовах, зумовлених тривалою війною. Міністерство освіти і науки України підготувало ряд заходів, спрямованих на забезпечення безперебійного освітнього процесу, з урахуванням безпекових ризиків, стану шкільної інфраструктури та різних форм навчання.

Сучасний освітній заклад виконує функції не тільки навчання, а насамперед створює простір для повноцінного розвитку здобувачів освіти, стає осередком успішних творчих особистостей. Для реалізації цього завдання необхідна атмосфера фізичного, соціального та психологічного комфорту всіх учасників освітнього процесу. Однак в умовах війни освітній процес вкотре зазнає змін. У першу чергу, більш актуальними стають питання безпечного простору та освітнього середовища для перебування учнів і педагогічних працівників у закладах освіти. Для цього потрібно забезпечити облаштування безпечного простору у закладі, зокрема обладнати укриття усім необхідним, звільнити і перевірити запасні виходи; здійснити превентивні заходи щодо мінної безпеки (інформування учнів, спільні заходи із залученням ДСНС тощо). Також керівникам закладів освіти доцільно розробити шляхи евакуації учасників освітнього процесу, зокрема й до найближчого укриття або бомбосховища, якщо таке не обладнане у школі; удосконалити алгоритм дій працівників та учнів закладу освіти під час евакуації. Отже, основним завданням сучасної школи є створення безпечного освітнього середовища, а також забезпечення прав, свобод та інтересів дітей.

Рекомендації щодо заходів створення безпечного освітнього середовища:

- у закладах освіти доцільно проводити тренування учнів та працівників щодо правил поведінки під час повітряних тривог, евакуації, перебування у бомбосховищі або укритті;
- усім учителям рекомендовано пройти навчання з надання першої невідкладної допомоги дітям;

- слід напрацювати алгоритми роботи з батьками у разі ймовірних надзвичайних ситуацій, дій школи за таких умов, зокрема проведення евакуації, комунікації з учасниками освітнього процесу, вмісту дитячого наплічника тощо;
- особливо актуальним для закладів освіти, що приймають дітей із числа внутрішньо переміщених осіб, є перегляд антибулінгових політик, розроблення адаптаційних заходів для таких учнів.

Зазначимо, що у класах для учнів має бути створене безпечне місце: поширеною практикою облаштування шкільного середовища є організація у класних кімнатах та інших приміщеннях «безпечних місць» для дітей, які переживають травматичний досвід. Для цього облаштовується затишний куточок зі зручними місцями для сидіння, наприклад, крісла-мішки, а також відповідним обладнанням (м'ячі для зняття стресу, м'які іграшки або подушки, книги, фотографії друзів, сім'ї або будь-які інші предмети, які можуть заспокоїти учнів).

Перебування у безпечному місці не повинно використовуватися як покарання. Учні можуть самостійно обирати, коли їм потрібно побути у цьому просторі, щоб заспокоїтися і вийти зі стану засмученості. Педагог може запросити дитину в безпечне місце, якщо бачить у цьому необхідність, але це має бути у формі поради, а не наказу чи команди.

Окрема увага звертається на психологічну підтримку та допомогу учасників освітнього процесу, в першу чергу, мова йде про збереження психічного здоров'я, адже й діти, й дорослі перебувають у постійному стресі, можуть бути свідками травмуючих подій або самостійно переживати такі події.

Освітній процес в очній формі запроваджується у приміщеннях або будівлях закладу загальної середньої освіти тільки в межах розрахункової місткості споруд цивільного захисту, що можуть бути використані для укриття учасників освітнього процесу. Якщо потужності споруд цивільного захисту є недостатніми для укриття всіх учасників освітнього процесу, то освітній процес може бути організовано

шляхом розподілу навчального часу в межах годин (змін) упродовж дня, годин (змін) і днів упродовж тижня, годин (змін), днів та тижнів упродовж місяця або семестру тощо [3]. При дистанційному навчанні, керівник закладу загальної середньої освіти самостійно приймає рішення щодо зняття обмеження на максимальну кількість учнів у класі. При цьому, освітній процес у початковій школі бажано здійснювати в очній формі, ураховуючи необхідність соціалізації дітей. Форма організації освітнього процесу може змінюватися впродовж навчального року, залежно від безпекової ситуації [2].

Зауважимо, що у 2015 році ООН розробила Декларацію про безпеку шкіл, яку станом на 2022 рік підписало 109 країн [1]. У 2019 році Україна приєдналася до Декларації про безпеку шкіл (Safe Schools Declaration) і стала сотою країною, що підтримала положення цього документа. Декларація містить низку зобов'язань для попередження і реагування на напади та використання закладів освіти у військових цілях у період збройного конфлікту. У країнах, що приєдналися до Декларації раніше, вже розроблені та успішно впроваджуються підходи до імплементації документа. За чотири роки з часу відкриття Декларації у багатьох країнах-підписантах відбулися зміни щодо політики держави стосовно освіти у час збройного конфлікту, і їхній досвід може бути цінним для України.

Важливим аспектом приєднання до Декларації є відновлення освітньої інфраструктури, забезпечення психологічної реабілітації учнів, батьків і вчителів, сприяння проведенню тренінгів з безпеки та охорони здоров'я тощо.

У квітні 2023 року Кабінет Міністрів України ухвалив Концепцію безпеки закладів освіти на 2023-2025 роки [4]. Метою цього стратегічного документа є створення рівних, належних і безпечних умов здобуття освіти та організація безпечного освітнього середовища, в якому визначено ключові завдання:

1. Створення безпечної інфраструктури закладів освіти. Реалізація цього напрямку передбачає виконання таких заходів:

- удосконалення нормативно-правової бази у сфері цивільного захисту;

- облаштування існуючих та будівництво нових захисних споруд цивільного захисту закладів освіти й забезпечення в них мінімальних вимог для належної організації освітнього процесу;
- забезпечення пожежної та техногенної безпеки закладів освіти;
- забезпечення охорони закладів освіти із залученням поліції, охорони, встановлення комплексу тривожної сигналізації та стаціонарних металодетекторів, облаштування необхідних огорож та здійснення інших інфраструктурних заходів.

2. Ефективне попередження та протидія негативним безпековим явищам в освітньому середовищі.

3. Формування компетентностей безпеки в учасників освітнього процесу.

Концепцією передбачено проведення таких заходів [4]:

- організація системного навчання учасників освітнього процесу діям в умовах надзвичайних ситуацій;
- перегляд та актуалізація освітніх програм з питань безпеки життєдіяльності, цивільного захисту та домедичної допомоги, прав, свобод та обов'язків громадянина. Окрема увага має бути приділена впровадженню соціально-емоційного навчання та здійсненню інтеграції знань про психічне здоров'я в освітній процес;
- запровадження в освітній процес закладів освіти програм, спрямованих на формування у здобувачів освіти правової поведінки, запобігання конфліктам та правопорушенням, здобуття навичок щодо безпечної поведінки в Інтернеті;
- запровадження обов'язкового підвищення кваліфікації педагогічних та інших працівників закладів освіти з безпекових питань, питань базових психологічних втручань, основ психологічної самопомоги і прав, свобод та обов'язків громадянина.

Висновки. Створення безпечних і комфортних умов для навчання та викладання завжди було пріоритетним напрямом діяльності закладу освіти, а в умовах війни на території нашої держави, цей фактор стає визначальним в організації освітнього процесу. Сьогодні триває кропітка, системна робота щодо забезпечення конституційного права дітей на освіту в умовах воєнного стану, що у тому числі, відбувається через організацію безпечного освітнього середовища у закладі освіти, яке б відповідало принципам безпеки та здоров'язбереження, що є базовими у контексті національної безпеки країни.

Перспективи подальших наукових пошуків. Перспективою подальших розробок є дослідження безпечного освітнього середовища в закладах освіти для здобувачів початкової освіти в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Декларація про безпеку шкіл. URL: <https://mon.gov.ua/ministerstvo-2/diyalnist/mizhnarodna-spivpratsya-2/deklaratsiya-pro-bezpeku-shkil>
2. Про затвердження Змін до Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 24.02.2023 № 201 (зі змінами). URL: <http://surl.li/sqlgsp>
3. Про організацію укриття працівників та дітей у закладах освіти : лист Державної служби України з надзвичайних ситуацій від 14.06.2022 № 03-1870/162-2. URL: <http://surl.li/ffhkts>
4. Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.04.2023 № 301-р. URL: <http://surl.li/ldskhw>

Безпечне освітнє середовище в умовах воєнного часу: психологічний аспект.

Гнатюк О.В., провідний науковий співробітник лабораторії психодіагностики та науково-психологічної інформації Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, кандидат психологічних наук (м. Київ, Україна).

A safe educational environment in wartime conditions: a psychological aspect.

Hnatiuk Olga V., Ph.D. in Psychology, Leading Researcher, Laboratory of psychodiagnostics and scientific and psychological information, G.S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

